

शेत तळ्यातून मत्स्य शेती (कृषीसमृद्धी चा एंड टू एंड दृष्टीकोन)

राळेगाव तालुक्यामध्ये कामधेनु सेंद्रिय शेती व उत्पादन शेतकरी वकास संस्था चे माध्यमातून कृषी समृद्धी () प्रकल्प राब वल्या जात आहे. राळेगाव हा कोरडवाहू भाग, कापूस व तूर येथील मुख्य पक परंतु शेतकऱ्यांन कडे सौर क्षत ओ लताची व्यवस्था नसल्यामुळे हातचे आलेले पक एका पाण्याने जाण्याचे अनुभव नेहमीचेच ,या समस्येवर उपाय म्हणून शेतकऱ्यांच्या मागणी नुसार वेगवेगळ्या आकाराचे या प्रकल्पाचे माध्यमातून एकूण १७९ शेततळे प्रकल्प शेतातील लाभार्थी शेतकऱ्यांच्या शेतात तयार करण्यात आले ,त्याचा फायदा शेतकऱ्यांना झाला ,काही शेतकरी तर सौर क्षत ओ लता व्यतिरिक्त रब्बी पका कडे सुद्धा वळले .

प्रकल्पाच्या सुरवातीच्या काळामध्ये कामधेनु संस्थेने आपल्या स्टाफ ला चेतना ओर्गानिक ने नाबाई प्रोजेक्ट अंतर्गत केलेल्या जलसंधारण काम दाख वण्य करिता तेलेन्गाना येथे प्र शक्षण सहल आयोजित केली होती त्या ठिकाणी शेतकऱ्यांनी वहीर व शेत तळ्यात मत्स्य शेती सुरु केली होती. यातूनच कामधेनुचे स्टाफ प्रीतम जाळीत व अजय कोकेवार यांना राळेगाव येथे सुद्धा झालेल्या शेततळ्यात मत्स्य शेती करण्याची कल्पना सुचली व त्यांनी ती शेतकऱ्यांना सांगतली फारसा अनुभव नसल्या मुळे सुरवातीला शेतकरी तयार झाले नाही परंतु स्टाफ ने मत्स्य वभागाचचे सहाय्यक उपयुक्त श्री परस्कर यांना हि कल्पना सांगतली, त्यांनी शेतकऱ्यांना सायखेडा धरण येथे शेतकऱ्यांना प्र शक्षणा साठी घेवून येण्यास सांगतले . सहली करिता कृषी समृद्धी प्रकल्पातून मदत घेण्यात आली १० शेतकऱ्यांना प्र शक्षण करिता गाडी करून नेण्याचे ठरले परंतु प्रत्यक्षात फक्त ७ शेतकरी सायखेडा येथे आले. त्यांना या ठिकाणी मत्स्य शेती वषयी संपूर्ण माहिती व खाद्य निर्मती तसेच आ र्थक उत्पन्न सोबत मत्स्य शेतीच्या पाण्यामुळे पकात होणारी वृद्धी वषयी सुद्धा सखोल मार्गदर्शन करण्यात आले .

मत्स्य शेतीचा दुहेरी फायदा पाहून त्यांनी नवीन २२ शेततळे धारकांना मत्स्य शेती करण्यास तयार केले .एकूण २९ शेतकरी तयार झाल्यामुळे स्टाफ चा सुद्धा उत्साह वाढला त्यांनी प्रत्यक्ष शेततळ्यात मासे सोडे पर्यंत संपूर्ण सहकार्य केले , एकूण २९ शेतकऱ्या कडे मत्स्यबीज सोडण्यात आले व मत्स्यखाद्य वापरण्या बाबत प्रात्यक्षक करून दाख वले आ ण पुढे शेतकरी स्वतः मत्स्यखाद्यकरु शकेल याची खात्री करून घेतली . परंतु मागील वर्षाला खूप कमी पाऊस झाला त्यामुळे सर्वांना मत्स्य शेतीतून अपेक्षत आ र्थक उत्पन्न मळाले नाही परंतु पकातील उत्पादनात मात्र लाक्ष णक फायदा झाला , तसेच याच गावा मध्ये उमेद प्रकल्प सुरु असल्यामुळे त्यांची सुद्धा मदत झाली त्यांनी मत्स्य वभागाशी सतत संपर्क करून शेतकऱ्यांना प्रत्येकी रु १००० चे प्रोत्साहनपर अनुदान प्राप्त करून दिले ,त्यामुळे या वर्षी मत्स्य शेती भरपूर शेततळ्यात होण्याची अपेक्षा आहे ,काहि निवडक शेतकऱ्यांच्या प्रति क्रया येथे देत आहोत .

यशोगाथा मस्त्य खाद्य

मी प्रभाकर भगत गाव पंपरी दुर्ग ता. राळेगाव जिल्हा यवतमाळ माझे कडे असलेल्या एकूण 4 एकर कोरडवाहू शेतात कृषी समृद्धी प्रकल्पातून तलाव झाला होता , काही दिवसांनी कामधेनु संस्थेचे चे कर्मचारी यांनी मला भेट दिली व शेततळ्यात मासे सोडण्या करिता मार्गदर्शन केले माझ्या शेतात 30*30*3 मी.आकाराचे शेतातले झाले आहे त्याचा वापर फक्त मी पकाला पाणी देण्या करिता

करीत होतो, माहीतच नाही यावर आणखी काही उत्पादन करू शकतो व उत्पादन वाढवू शकतो. आम्हाला फक्त एवढेच माहित आहे सरकारी योजना आहे घेवून टाका, मात्र केम कडून माध्यमातून करीत असलेली कार्ये हळूहळू माहित पडले व मागील वर्षी शेततळ्यात मासे सोडण्या वषयी चर्चा झाली सोबत मासे संगोपन, त्याचे खाद्य निर्मिती, खाद्य तयार करण्याची पद्धत, मास्यांना खाद्य देण्याची पद्धत, आहे त्या परिस्थितीत कसे उत्पादन वाढवता येईल याचा एक प्रयत्न म्हणून हा प्रयोग करण्याचे मार्गदर्शन कामधेनु संस्थे नि दिला शवाय सुरवातीला 315 रुपये खर्च करून 1000 बोटूकली मासे वकत घ्यावे लागतील आ ण नंतर जिल्हा मस्त्य वभाग यांचेकडून एक हजार रुपये अनुदान मळू शकेल असेही सांगतले त्यामुळे पैसे लागतील परंतु आपल्या पैसमध्ये फारसा खर्च दिसला नाही पण गुंतवणुकी पेक्षा अनुदान जास्त आहे त्यामुळे हा प्रयोग करायला हरकत नाही असे माझे व घरच्या सर्वांचे मत तयार झाले

मागील वर्षी आगष्ट 2015 मध्ये मासे स्वतः पाण्यात सोडून दिले, मला मासे संगोपन करण्याची माहिती परत सांगतली आ ण जसेजसे केम कडून माहिती मळत होती तसे तसे मी करीत गेलो मासे उत्पादन मला कमी झाले फक्त मासे तळ्यातून पावसा मुळे वाहून गेले आ ण 2 किलो मासे घरी खायला मळाले.

दुसरीकडे त्याच शेताला लागणारे पाणी त्याच शेत तळ्यातून द्यायचो परंतु चार ते पाच वेळा मी शेत तळ्यातील पाणी पकाला दिले या वर्षी दिलेले पाणी पराटी व तूर यांना जास्त फायदा दिसायला लागला परत रासायनिक खत द्याची गरज पडली नाही मात्र साधारण मागील दोन वर्ष पाऊस कमी पडल्या मुळे मागील वरशी फक्त 10 क्विंटल कापूस झाला तर तूर 4 क्विंटल झाल्या, दोन वर्ष्या आधी त्याच शेतात 25 क्विंटल पर्यंत कापूस होत होता तर तूर 6 क्विंटल पर्यंत होत होत्या मात्र या वर्षी जे उत्पन्न झाले ते एकदम 36 क्विंटल कापूस आ ण तुरी 9 क्विंटल झाल्या फारच समाधान झाले कळलेच नाही हि कमया तळ्यातील मास्याच्या खाद्याकरिता दिलेले मस्त्यखाद्य की ईश्वराची, सोबत फवारणीचा खर्च सुद्धा कमी झाला.

या वर्षामध्ये त्याच शेत तळ्यामध्ये जीरा मासे सोडून त्याची बोटूकली मासे करून वकणार आहे आ ण मागील वर्षी ज्या प्रकारे मशागत केली त्याच प्रकारे शेती करणार आहे

यशोगाथा मस्त्यशेती

मी मधुकर वाघाडे राहणार पंपरी दुर्ग ता. राळेगाव जिल्हा यवतमाळ येथील रहिवासी असून मला केम श्री प्रीतम

जळीत यांनी मला भेट दिली व शेततळ्यात मासे सोडण्या करिता मार्गदर्शन केले माझे कडे एकूण 5 एकर जमीन असून 20*20*3 शेत तलाव आहे मी परंपरागत शेती व्यवसाय करित आहे माझे शेतात कापूस, तूर ज्वारी, मुंग, बरबटी हे पक घेत आहे.

मला शेती मध्ये वेगवेगळे प्रयोग करण्या वषयी माहिती नाही मात्र केम च्या माध्यमातून शेतातच मत्स्य

व्यवस्य करू शकतो हे समजले आ ण मागील वर्षी प्रत्यक्ष 1000 बोटूकली मासे केम कडून आम्हाला देण्यात आले तर ते पण त्यांनी स्वतः पाण्यात सोडून दिले, मला मासे संगोपन करण्याची माहिती परत सांगतली सदर व्यवसाय हा प्रथमच केला आहे त्यामुळे आम्ही

उत्सुकते मुळे प्रयोग केला ज्यामुळे मासे हे घरी खायला मळाले परंतु पाउस न आल्यामुळे पराटी आ ण तूर चीमायला लागली होती, पावसाच्या अनिय मत येण्यामुळे हाती आलेले पक जाण्याच्या मार्गी लागले होते तसेच शेत तळ्यामध्ये सुद्धा पाणी कमीच होते, शेत तळ्यातील पाणी एकदाच पकाला दिले आ ण मास्यांकारिता सोडलेला खाद्य याचे पाणी पकला लागले तर पक पण पूर्ण झाले आ ण दिड कलो मासे खायला मळाले, मासे जरी कमी झाले पण पक मागील वर्षी 8 क्विंटल तर तुरी 1 क्विंटल झाल्या होत्या यावर्षी कापूस २२ क्विंटल तुरी 2 क्विंटल झाल्या यात मोठा आनंद झाला. यापुढे चालू वर्षामध्ये त्याच शेत तळ्यामध्ये जीरा मासे सोडून त्याची बोटूकली मासे करून वकणार आहे आ ण मागील वर्षी ज्या प्रकारे मशागत केली त्याच प्रकारे शेती करणार आहे

यशोगाथा मत्स्य शेती

मी पुरुषोत्तम सोमाजी शरपूरकर मौजा गुजरी ता. राळेगाव जिल्हा यवतमाळ येथील रहिवासी असून माझी पत्नी इंदुबाई पुरुषोत्तम सोमाजी शरपूरकर बाळूमामा स्वयं सहायता समूह माझे कडे एकूण तीन एकर जमीन असून

20*20*3 शेत तलाव आहे मी परंपरागत शेती व्यवसाय करित आहे माझे शेतात कापूस, तूर सोयाबीन हे मुख्य पक घेत आहे. माझी घरी शेती पुरक व्यवसाय म्हणून मागील वर्षी केम यांचे कडून प्रत्यक्ष 1000 बोटूकली मासे देण्यात आले, त्यांनी स्वतः पाण्यात सोडून दिले, मला मासे संगोपन करण्याची माहिती परत सांगतली त्याप्रमाणे मी 4 ते पाच वेळा खाद्य दिले आ ण जसेजसे केम कडून माहिती मळत होती तसे तसे मी करित गेलो मी प्रत्येक

आठ ते दहा दिवसांनी तिकडे जावून पाहायचो आ ण ते स्वतः येवून पाहणी करित होते. मी होळी नंतर 40 कलो मासे हे 140 रुपये कलो प्रमाणे गावातच वकले यातून 5600 रुपये उत्पन्न मळाले.

याच शेततलाव मधून मी पराटी आ ण तूर ला दोन वेळा पाणी दिले यातून मागील वर्षी 25 क्विंटल कापूस आ ण तुरी 8 क्विंटल आ ण या वर्षी 30 क्विंटल कापूस आ ण तुरी 11 क्विंटल तुरी झाल्या फवारणी मधून कमान 2000 रुपये बचत आली त्यामुळे या पद्धतीची शेती करायला आवडेल

या वर्षी मी शेततळ्यामध्ये जीरा संवर्धन करण्याचे ठरवले आहे या करिता मला केम कडून सहकार्य लाभले आहे या व्यवसाय करिता पूर्व मशागत कशी करावी या करिता मार्गदर्शन केले तर केम कडून स्वतः शेततळ येवून पूर्व मशागत केली आ ण त्यामध्ये सर्व प्रथम शेततळ्याची नांगरणी केली, दोन दिवसांनी 20 कलो चुना मारण्यात आला ज्या मुळे शेततळे निर्जंतुक झाले 4 दिवसांनी 40 कलो ताजे शेन टाकण्यात आले यामुळे जीरासंवर्धन करण्या करिता योग्य शेततळे झाले आहे, सोबतच शेता मध्ये पराटी, तूर आ ण सोयाबीन याची लागवड करण्यात आली आहे. सदर पकाची पेरणी झाल्या नंतर बरेच दिवस पावसाचा खंड पडल्या मुळे लागवड केलेली पक मारायला लागली होती पक मरून जावू नये म्हणून शेत तळ्यातील पाणी शेताला द्यावे लागले त्याच फरक पकला दिसून आला क पूर्वी कवा शेजारील पकामध्ये सद्या जमीन आस्मानीचा फरक दिसत आहे, पकाचा वाढ व उंची कमालीची वाढली आहे या नंतर मी जीरासंवर्धन तर करणारच आहे सोबत केम नि सां गतलेल्या मत्स्य खाद्य याचा नियमत वापर करून रासायनिक खत कमी करून, खर्च कमी करून शेती करणार आहे.

यशोगाथा मत्स्यशेती

संजय धुर्वे रा. एकलारा माझा व्यवसाय शेतमजुरी, तीन एकर शेती आहे. माझे घरी मत्स्य व्यवसाय करण्याची

आवड हि पूर्वी पासून आहे केम प्रकल्प अंतर्गत मला शेततळे मळाले त्यांनंतर कामधेनु संस्थे च्या कर्मचारी व गाव वकास समिती सचिव यांनी मत्स्य व्यवसाय वर्षी माहिती सांगतली आ ण घरी 30*30*3 चे शेत तलावात मत्स्य बीज सोडण्याचे ठरवले. त्या करिता पूर्व मशागत सुद्धा व्यवस्थित केली वारंवार पाठपुरावा करित राहिलो परंतु पाऊस आल्या मुळे काही मत्स्य बीज वाहून गेले तरीही उर्वरित मत्स्य बीज याची काळजी घेतली. अथून मधून केम कडून तपासणी व्हायची. तीन एकर शेती मध्ये शेत

तळ्यातील पाणी दिले त्यामुळे पराटी व तुरी या पकांना फायदा झाला माझ्या उत्पादनात वाढ तर झालीच सोबत सात हजार रुपये उत्पन्न मत्स्य व्यवसायातून झाले.

त्यानंतर फेब्रुवारी महिन्यात उमेद सोबत मत्स्यबीज तयार करण्या साठी प्रयत्न सुरु केले याकरिता सायप्रीनस नावाचे नर - मादी शोधून शेत तळ्यात हापे केले मात्र सुरुवातिला तांत्रिक माहिती नसल्या मुळे प्रयोग अयशस्वी झाला आ ण काय करायला पाहिजे हे शकलो आता इन लॉड फशरी यांचे सहकार्याने 16-17 मध्ये मत्स्य बीज निर्मती करण्याचे ठर वले आहे मागील वर्षी दिड एकर मध्ये 4 ते 5 क्विंटल सोयाबिन उत्पन्न होते या वर्षी 10 क्विंटल सोयाबिन उत्पन्नतर तूर मागील वर्षी दोन क्विंटल झाली होती या वर्षी 4 क्विंटल तुरी झाल्या सदर पकावर फवारणी खर्च नं करता दश पर्णी व जीवामृत फवारणी केले त्यामुळे फवारणी वरचा खर्च सुद्धा बचत झाला.

शेतकऱ्याला मत्स्य बीज देतांना सावरकरजी

मत्स्य बीज सोडतांना कामधेनु स्टाफ प्रीतम जाळीत

मत्स्य खाद्य साहित्य व प्र क्रया

- गायीचे ताजे शेन 50 कलो (5 टोपली याप्रमाणे क 10 कलोची)
- एक कलो युरिया
- आर्धा कलो संगल सुपर फास्पेट(एस.एस.पी.)
- एक पाव काळा गुळ
- आर्धा ते एक कलो सरकी ढेप कंवा शेंगदाणा ढेप
- एक असे भांडे ज्यामध्ये वरील सर्व साहित्य राहू शकते
-

मस्त्य खाद्य तयार करताना खालील प्रमाणे प्रक्रिया कारवी

- वरील सर्व साहित्य एकत्र करून एकजीव मश्रण तयार करावे
- तयार झालेले मश्रण दर तीन ते पाच तासांनी खालचे वर वरचे खाली करत राहावे
- असे दोन ते तीन दिवस करावे
- तिसऱ्या दिवशी हे मश्रण पातळ करून शेत तळ्याच्या अथवा वहिरीच्या चारही बाजूने सम प्रमाणात टाकावे

असे कती वेळा टाकावे आ ण दक्षता

- आपल्या शेत तळ्या चा अथवा वहिरीचा पाण्याचा उपसा पका करिता सतत होत असेल तर वरील प्रक्रिया दर आठ दिवसाला करण्यास हरकत नाही
- जर आपल्या शेत तळ्या चा अथवा वहिरीचा पाण्याचा उपसा पका करिता सतत होत नसेल तर वरील प्रक्रिया दर पंधरा दिवसाला करण्यास हरकत नाही

फायशेनामृतदक्षते करिता लक्षात ठेवावयाची माहिती

- शक्यतो ताजे गायीचे/बैलाचे शेन वापरावे
- काळा गुळ न मळाल्यास साधा गुळ वापरू शकतो
- आर्धा कलो संगल सुपर फास्पेट(एस.एस.पी.) हेच खत वापरावे
- जर पाण्याचा रंग हिरवा दिसत असेल / पाण्याचा वास येत असेल तर मश्रण टाकू नये पुन्हा उपसा झाल्यानंतर टाकावे
- वरील मश्रण हे घरी अथवा शेतात केले तरी चालू शकते कारण याचे दुष्परिणाम नाही

मस्त्य खाद्य चे फायदे

मस्त्य व्यवसाय हा एक शेतकऱ्या ना पूरक व्यासाय म्हणून करण्या करिता अतिशय उपयुक्त आहे कारण यातून शेतकऱ्याला अ धक श्रम न घेता उत्पन्न वाढ वता येते तर पकाला दिलेले शेततलावातील पाणी हे जास्त पोषक आहे त्यातून पकाची वाढ व निरोगी राहण्यास मदत होते.

- मास्यांची खाद्य निर्मती होऊन, वाढ व वजन वाढण्यास मदत होते.
- पकाची वाढ होऊन पक निरोगी राहण्यास मदत होते.
- रासायनिक खत व औषदी वरील खर्च कमी होतो.
- ज मनीची सुपीकता वाढते
- पकाच्या उत्पन्नात वाढ होऊन मासे आ ण पकाचे उत्पादन यातून आ र्थक उत्पन्न वाढते.